

УДК: 94(477)008:371.83 «1917/1920»

Святослав Даниленко
(Київ)

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В КУЛЬТУРОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ (1917–1920 рр.)

В статті розкривається діяльність Українського Товариства Шкільної Освіти впродовж 1917–1920 років, його роль у розвитку національної освіти та культури.

Ключові слова: Українське Товариство Шкільної Освіти, освіта, культура, революція, держава.

В стаття раскрывается деятельность Украинского Общества Школьного Образования на протяжении 1917–1920 гг. в развитии национального образования и культуры.

Ключевые слова: Украинское Общество Школьного Образования, образование, революция, государство.

In this article an activity of Ukrainian Association of the School Education and its role in development of national education and culture from 1917 to 1920 is being described and discussed.

Keywords: Association of the school education, education, culture, revolution, state.

Освіта, розвиваючись на основі загальних для всієї культури закономірностей, має і свої специфічні особливості розвитку. Її прогрес завжди відбувався у найтіснішому зв'язку з соціально-економічним, культурним і політичним розвитком суспільства. Особливості освіти і шкільництва України в ХХ ст. пов'язані передусім з тим, що українські землі тривалий час перебували у складі різних держав — Росії, Польщі, Угорщини, Румунії. Відповідно сфера українського шкільництва русифікувалась, полонізувалась, зугорщувалась, румунізувалась.

В занепаді перебувала школа в підросійській Україні. Наприкінці 90-х років ХІХ ст. поза школою залишилось понад 70% українських дітей шкільного віку. Грамотність населення становила 19,3%. Такий стан був результатом політики русифікації. В освітніх закладах України панувала російська мова. Тому школа для українського народу залишалась чужою. Та невелика частка шкіл з українською мовою викладання, за відсутності державного фінансування від влади, працювала на кошти громадськості, місцевого населення. Така школа мала попит і педагоги мали високий авторитет та підтримку серед населення.

Національно свідома частина українського суспільства, передусім інтелігенція, постійно боролась за право на розвиток в Україні національної школи. Активно працювали в цьому напрямку відомі українські педагоги — Б. Грінченко, С. Русова, Т. Лубенець, Я. Чепіга та ін.

Українська школа з рідною мовою викладання стала реальністю лише в роки Української революції та національно-визвольної війни (1917–1921 рр.), коли була здійснена перша спроба утворення української самостійної держави у ХХ ст. Навесні 1917 р. з появою на політичній арені Української Центральної Ради і, зокрема, проголошення Першого Універсалу, який декларував автономію України і визнавав Центральну Раду найвищим органом в державі, почалися радикальні зміни в шкільництві. Вони відбувалися під гаслами розбудови національної системи освіти. Школа розглядалася українськими діячами як осередок формування національної свідомості українства. Вона мала бути тісно пов'язана з його потребами, забезпечувати духовний розвиток особистості. Українська школа повинна базуватись на принципах демократизму, єдності, обов'язковості і світськості, праві всіх на безплатну освіту. Українська педагогічна громадськість ініціювала «українізацію» школи, тобто її дерусифікацію. Цей процес проходив складно, оскільки не вистачало кваліфікованих кадрів, підручників, коштів.

Проблемі розвитку освіти в Україні в період визвольних змагань 1917–1921 рр. присвячена велика кількість наукових праць. Серед їх авторів Д. Розовик, А. Пижик, М. Кукурудзяк, М. Сабчинська, І. Передерій, Н. Агафонова, Ю. Телячий, В. Богуславська, А. Кравченко, О. Бистрицька. В опублікованих монографіях, статтях, за деяким винятком, висвітлюється передусім діяльність державних структур по реформуванню системи освіти і недостатньо уваги приділяється впливу громадськості, громадських рухів, товариств і об'єднань на розвиток освітньої справи.

В даній статті автор ставить за мету висвітлити діяльність Українського Товариства Шкільної Освіти (УТШО), яке діяло протягом 1917–1920 рр.

УТШО — громадська освітня організація, утворена 6 березня 1917 р. учителями-українцями з ініціативи директора Тетянівської гімназії м. Києва Івана Стешенка. За свідченням другого директора Першої української гімназії ім. Т. Г. Шевченка В. Ф. Дурдуківського, УТШО було засновано при спілці українських вчителів м. Києва¹. Перші загальні збори Товариства відбулися 10 квітня 1917 року у приміщенні клубу «Родина», який було організовано в Києві ще у 1915 році за ініціативи Л. М. Старицької-Черняхівської. На зборах було ухвалено Статут Товариства, обраний керівний орган — Раду у складі: голова — І. Стешенко, заступник — перший директор Першої української гімназії П. Холодний, члени Ради: А. Лещенко, В. Прокопович, М. Сімашкевич, Н. Шульгіна, О. Дорошкевич, С. Русова; кандидати до Ради: О. Ковальков та

¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). — Спр. 67098 фп. — Т. 50. — Арк. 33.

Т. Лубенець². Розміщувалось Товариство на вул. Велика Підвальна, 36, а в 1919 р. — на Іриненській, 4.

В основу діяльності Товариства були покладені концепції та педагогічні ідеї його ініціаторів та організаторів. Зокрема, свої погляди щодо впровадження національної української освіти голова Українського Шкільного Товариства І. Стешенко виклав у статтях «Про українську національну школу», «Історичні прорахунки й українська мова», «Українофіли»³. Взагалі І. Стешенко визначив такі три основні завдання в управлінні освітою: вільний розвиток освіти і школи всіх народів України, єдність в освітній справі для відродження освіти на українській землі, централізація управління освітою⁴.

Як зазначалось на загальних зборах Товариства, його створення «було визвано необхідністю мати орган, котрий керував би українськими освітніми справами»⁵. З самого початку організації Товариство розгорнуло активну діяльність, заснувавши по всій Україні ряд курсів з українознавства для вчителів народних шкіл. Розпочалась робота з підготовки підручників.

Важливою подією у житті УТШО стало створення ним у Києві у березні 1917 р. Першої української гімназії імені Т. Шевченка. Спочатку вона містилася на вул. Львівській (тепер Артема, 27) у будинку приватних навчальних закладів А. Жекуліної, згодом — в одному з приміщень на Львівській площі, а з жовтня 1918 р. до початку 1930-х рр. — у реквізованому за постановою гетьманського уряду приміщенні амбулаторії Миколаївської лікарні, що діяла на території Покровського монастиря. Першими учнями гімназії були діти-сироти з притулків, організованих під час Першої світової війни Товариством надання допомоги населенню Півдня Росії, яке постраждало від воєнних дій. Пізніше до неї приймали всіх бажаючих. Не довгий час гімназію очолював заступник голови УТШО, професор фізики Київського політехнічного інституту, художник П. Холодний. Після нього з вересня 1917 р. до 1929 р. директором першої в Україні національної школи був Володимир Дурдуківський — літературознавець, критик, педагог, громадський діяч, також член УТШО. Він викладав українську мову й літературу. Одночасно з 1919 р. був співробітником ВУАН: редактор правописно-термінологічної комісії, член-редактор комісії для складання словника живої української мови, керівник педагогічної секції. В різний час у школі викладали відомі діячі науки й культури: релігію — майбутній митрополит Української автокефальної православної церкви Василь Липківський, українську мову і літературу — Л. Білецький, латинську мову — К. Лазаревська й О. Бургарт (псевдо. — Ю. Клен), французьку мову — С. Русова, історію — В. Прокіпович і О. Гермайзе, математику — П. Холодний, природознавство — Л. Чикаленко, спів — П. Козицький, малювання — Ю. Михайлів і Ю. Павлович, музику та фортепіано — М. Лисенко (дочка композитора В. Лисенка), молодші

² Інститут рукопису Центральної наукової бібліотеки ім. В. Вернадського. — Ф. 227. — № 1, 15.

³ *Хорунжий Ю.* Фенікс Івана Стешенка // Вітчизна 1991. — № 9. — С. 168.

⁴ ЦДАВО України. — Ф. 2581. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 58.

⁵ Державний архів міста Києва. — Ф. 346. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 5.

класи вела М. Тобілевич (дочка українського драматурга І. Карпенка-Карого). Більшість викладачів Першої української гімназії імені Т. Шевченка були членами Українського Товариства Шкільної Освіти.

14 травня 1917 р. відбулися чергові загальні збори Товариства. На них мова йшла про Першу українську гімназію, «яка відкрилася за тиждень перед Великоднем». На цей час у гімназії вже діяли молодший і старший підготовчі класи та перший клас. «Охочих вступити багато», — зазначалось на зборах⁶.

Вже на початку своєї діяльності УТШО закликала вчителів усіх національностей до розуміння актуальності українського культурного руху й елементарної потреби здійснювати навчання рідною мовою. Саме ця організація до створення Генерального секретарства освіти виконувала функції центрального освітнього відомства, займалася питаннями національної української школи.

Відповідно до свого Статуту УТШО мало право створювати школи різних типів⁷, допомагати в організації інших навчальних закладів, розробляти принципи організації шкіл, скликати педагогічні та різного роду освітні з'їзди, організовувати науково-педагогічні курси, музеї, проводити лекції, організувати вистави, поширювати освіту серед українського народу через нижчі, середні і вищі школи. Територією діяльності УТШО визначалася вся Україна в своїх етнографічних межах і «всі місця, де живе українська людність». Членами Товариства могли бути вчителі і всі прихильники української шкільної освіти. Управління Товариством здійснювали його голова, Рада, до якої входили 7 осіб, а також загальні збори всіх членів. Кошти товариства склалися із членських внесків і пожертв, які робили українські кооперативи і організації⁸.

Для організації роботи за певними напрямками вже у травні 1917 р. були створені математична, філологічна, історична та природознавча комісії. В подальшому змінювалися назви комісій, склад учасників. Однак фактично незмінними залишалися їх завдання: організація українських шкіл, вироблення термінології різних галузей науки, розробка шкільних програм, підготовка підручників, бібліографічних покажчиків з шкільних предметів. Товариство також друкувало педагогічні праці, піклувалося про забезпечення шкіл досвідченими кадрами⁹.

У березні 1917 р. при Українській Центральній Раді була створена окрема шкільна комісія¹⁰, очолювана І. Стешенком. До цієї комісії повним складом ввійшла Рада Українського Товариства Шкільної Освіти. Згодом ця комісія була перетворена в Генеральну шкільну раду, яка працювала при Генеральному секретаріаті освіти. Так на базі Товариства виріс перший офіційний державний орган у справах освіти¹¹. Очолив Генеральний секретаріат освіти голова УТШО Іван Стешенко і «ті принципи, які були покладені в основу діяльності Това-

⁶ Там само. — Арк. 1 зв.

⁷ Там само. — Спр. 7. — Арк. 3–4.

⁸ Там само. — Спр. 4. — Арк. 27.

⁹ Там само. — Спр. 1. — Арк. 3.

¹⁰ Там само. — Спр. 10. — Арк. 2.

¹¹ *Постернак С.* Із історії освітнього руху на Україні за часів революції 1917–1919 рр. — К.: Друкар, 1920. — С. 19.

риства були прийняті і впроваджувались у життя»¹². Генеральне секретарство освіти, очолюване І. Стешенком, одержувало значну допомогу від УТШО. Саме до Генерального секретарства перейшла розробка питання про організацію національної освіти.

Протягом березня–квітня 1917 р. з ініціативи УТШО, «Просвіти», земських і міських самоврядувань, інших організацій відбулося чимало різноманітних зборів, зібрань, з'їздів, на яких приймалися резолюції з вимогою запровадження загального безкоштовного навчання, створення національної школи¹³.

З ініціативи УТШО 5–6 квітня 1917 р. в Києві відбувся Перший всеукраїнський учительський з'їзд за участю близько 500 делегатів від початкових, середніх і вищих навчальних закладів України. З'їзд визнав за необхідне заснувати Всеукраїнську шкільну раду, яка б займалась питаннями організації шкільної освіти. Делегати висловились за організацію педагогічних курсів, українізацію учительських семінарій та інститутів, влаштування українознавчих кафедр з метою підготовки учителів середньої школи. Для забезпечення функціонування кожної окремої ланки української школи пропонувалось організувати філії Всеукраїнського товариства шкільної освіти на місцях, заснувати український педагогічний журнал, видати достатню кількість підручників¹⁴.

УТШО брало активну участь у підготовці та проведенні шкільної реформи та розробці «Проекту єдиної школи на Україні», робота над яким почалась у 1917 р. Для роботи над цим проектом УТШО організувало низку предметних комісій — математичну, рідної мови, історичну, географічну, природничу, правописну¹⁵. «Проекту» передував загальний план єдиної школи, який було покладено в основу робіт, що виконували більше десятка комісій УТШО, ГСО, МНО під незмінним керівництвом П. Холодного. Але несприятливі обставини державно-політичного життя в Україні, пов'язані із частою зміною урядів, гальмували їхню діяльність.

У розбудові української школи існували величезні труднощі, викликані складною політичною і економічною ситуацією. Населення України неоднозначно сприйняло план «українізації» освіти. Частина російськомовного населення і навіть деякі українські науковці, працівники народної освіти, зокрема В. Науменко, М. Василенко з певним застереженням сприймали освітні новації.

Після утворення Генерального секретарства освіти УТШО тісно співпрацювало з ним, з організаціями «Просвіти», учительськими спілками. Деякі члени Товариства висловлювали думку про можливість припинення його діяльності, оскільки воно, на їхню думку, свою історичну місію виконало і справою національної освіти стали займатися державні органи. Така думка не була підтримана загальними зборами, які відбулися 7 квітня 1918 р. і Товариство продовжило свою діяльність. В наступні місяці вона була спрямована на видання шкільних підручників і посібників та складання програм.

¹² Державний архів міста Києва. — Ф. 346. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 5 зв.

¹³ Ляхоцький В. Вони були першими // Рідна школа. — 1997. — № 9. — С. 54.

¹⁴ Постернак С. Из історії освітнього руху... — С. 19.

¹⁵ Державний архів міста Києва. — Ф. 346. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 3.

Таким чином, зі зміною українських урядів УТШО не припиняло своєї діяльності, а намагалось робити все можливе для того, щоб українські школи продовжували функціонувати. Процес дерусифікації шкіл проходив складно. Не вистачало кваліфікованих вчителів, підручників, коштів.

Товариство намагалось протистояти деукраїнізації шкіл в період денікінської окупації. В 1919 році Українське Товариство Шкільної Освіти повідомляло, що «в деяких місцях гімназії несподівано для людності перейшли на російську мову навчання. Учні, батьки й людність надсилають з цього приводу до товариства протести»¹⁶.

У 1919 р., коли більша частина території України опинилась під владою генерала А. Денікіна, допомога УТШО українським гімназіям була особливо вагомою. Денікінська окупація створила реальну загрозу для розвитку української школи. Уряд Добровольчої армії наказом № 22 прийняв резолюцію щодо українських шкіл:

«Об учебных заведениях с преподаванием на малорусском языке.

- 1) Все школы, в которых до появления «украинских» властей преподавание велось на русском языке, а затем по распоряжению «украинской» власти языком преподавания был сделан малорусский язык, должны вернуться вновь к преподаванию на русском языке.
- 2) В согласии с законом и правилами 1 июля 1914 г. преподавание на малорусском языке допускается в частных учебных заведениях, содержимых частными лицами или обществами (ст. 7 Правил 1 июля 1914 г.).
- 3) В согласии с законоположениями, изданными до 25-го октября 1917 г., отпуск кредитов из казны на содержание учебных заведений с преподаванием на малорусском языке не допускается.
- 4) В согласии с пунктом «б» ст. 7 Правил 1 июля 1914 г. земствам и городам не предоставлено право учреждать и впоследствии учебные заведения с преподаванием на малорусском языке»¹⁷.

В умовах, коли українські школи втратили фінансову підтримку великоросійських державних структур, УТШО взяло на себе справу української школи «щоб допомогти громадянству зберегти те, що вже зроблено в шкільній справі»¹⁸. Воно поширило свою діяльність на підставі нового статуту, затвердженого окружним судом. 13 вересня 1919 р. відбулись загальні збори Товариства, на яких було обрано нову Раду. До неї увійшли А. Лещенко (голова), П. Стебницький (заступник), а також О. Дорошкевич, К. Шило, С. Єфремов, Я. Чепіга, Ф. Сушицький та М. Зеров. В умовах відсутності державної підтримки українській школі Рада Товариства знову, як і весною 1917 р., взяла на себе функції Міністерства народної освіти. Товариство рішуче виступило проти

¹⁶ Кукурудзяк М.Г., Собчинська М.М. З історії національної школи і педагогічної думки в Українській Народній Республіці. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 1997. — С. 35.

¹⁷ Вільна Українська Школа: Орган Всеукраїнської учительської спілки. — К., 1919–1920 шк. р. — № 1–3. — С. 89.

¹⁸ Державний архів міста Києва. — Ф. 346. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 6.

закону, виданого денікінським генералом Май-Маєвським 3 серпня 1919 р., який повністю забороняв викладання українською мовою в усіх освітніх установах України, повертав устрій і програму школи до царських часів. За законом дозволялося відкривати приватні початкові українські школи, але це право так і залишилося нереалізованим, оскільки жодного дозволу на відкриття шкіл не було видано. Водночас було конфісковано та знищено 117 назв українських книжок.

Рада Товариства прийняла «Меморандум по вопросу об украинской школе», в якому висловились проти реставрації царських шкільних порядків і закликала відмінити закони про заборону українського слова в школі. «Общество свыклось с мыслью, что право народа получать просвещение на его материнском языке, сделалось всем известною истиною, что времена отстаивания этого права отошли в прошлое...»¹⁹. Однак відповіді на цей документ так і не надійшло до Товариства. І тоді Українське Товариство Шкільної Освіти взяло на себе утримання всіх українських шкіл²⁰. Активізувалася і видавнича діяльність Товариства. До вересня 1919 р. УТШО видало термінологічні словники з граматики, арифметики, геометрії та географії в кількості 150 тис. примірників та 225 тис. різних підручників²¹. Своє завдання Товариство вбачало в тому, щоб «об'єднати всю Україну в шкільній роботі»²².

Серед української громадськості розгорнувся масштабний рух за збір коштів на утримання українських шкіл. Діяльну участь в ньому брали центральні кооперативні організації, газета «Слово», Товариство «Копійка на рідну школу» і «взагалі українське громадянство, яке в більшості взяло утримання шкіл на свої кошти»²³.

Протягом 1919/1920 навчального року Рада Товариства посилила свою роботу по збереженню системи національної освіти та наданню їй фінансової допомоги. 18 вересня 1919 р. вона ухвалила розробити фінансовий план допомоги всім тим українським школам, які не будуть мати коштів для свого утримання з інших джерел. Рада висловились за необхідність тісного зв'язку українських фінансових кіл з Радою Товариства Шкільної Освіти з метою покращення допомоги приватним українським школам у широкому масштабі, а також і іншим освітнім установам. Було прийнято рішення асигнувати кошти Київському українському університету для утримання персонального складу професорів і службовців, київським середнім і початковим школам. У листопаді 1919 р. було надано фінансову підтримку 25 тис. українських початкових шкіл,

¹⁹ Доценко О. Літопис Української революції. Матеріали й документи до історії української революції. Київ–Львів, 1923. — Т. II. — Кн. 4. — 1917–1922. — С. 188; Літопис Українського життя // Літературно-науковий вістник. 1919. — Т. 75. — С. 179–184.

²⁰ ГДА СБУ. — Спр. 67098 фп. — Т. 50. — Арк. 33.

²¹ Державний архів міста Києва. — Ф. 346. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 6.

²² Там само.

²³ Там само. — Арк. 7.

хоча юридично ті школи не належали Товариству²⁴. Уже в жовтні 1919 р. постало питання про допомогу всім школам, оскільки місцеві органи влади повністю припинили фінансування шкіл. Члени Товариства багато сил та енергії віддавали боротьбі за легалізацію української освіти та проведення культурно-освітньої агітації серед населення. Розгорнулась велика робота по організації філій Товариства Шкільної Освіти на місцях. Деяких членів Ради Товариства було делеговано до інших його відділень. Планувалось, що такі філії повинні покрити всю територію України для координації фінансової допомоги українським школам, а також встановити контроль над школами, які будуть отримувати допомогу.

Товариство звернулось до українського вчителства і громадянства: «Історичний хід подій привів український народ до нових змагань за свої права, як нації: накази влади хотять позбавити українську школу права на державне утримання, залишаючи його тільки за великоруськими школами на Україні. Цей факт ставить українське громадянство перед необхідністю готуватися взяти замість держави на свої плечі весь тягар справи національної освіти, відмовляючи таким чином стародавні славетні традиції XVII–XVIII ст., коли народ український одстояв свої національні гідність і культуру. Глибоко переконане в тому, що ніяка сила в світі по слову поета «не скує душі живої і слова живого», Товариство Шкільної Освіти, вірне своїм завданням і нині, як два роки тому, не вагаючись ні хвилини, бере на себе ініціативу об'єднання живих громадських сил біля справи освіти на рідній мові»²⁵.

Директор Першої української гімназії ім. Т.Г. Шевченка В. Дурдуківський згадував: «Легко було оголосити всі українські школи школами Товариства шкільної освіти, але де було взяти потрібні великі кошти на їх утримання. От тут-то й виявилася вповні енергійна, благородна, самовіддана вдача А. Лещенка. Не можу зараз сказати, де саме, з яких точно джерел він брав кошти, але школи існували й працювали, вчителі мали утримання не гірше, ніж робітники державних шкіл. Звичайно, гроші дала сильна тоді українська кооперація, але й крім цих наших офіційних джерел, все свідоме громадянство енергійно збирало гроші на утримання шкіл»²⁶.

Без участі української кооперації Українське Товариство Шкільної Освіти не могло б виконати своїх зобов'язань перед школою. На кошти Спілки споживчих товариств був організований Союз української культури, який взяв на себе утримання українських шкіл. Київські кооперативні установи через Український фінансовий кооперативний комітет виділили 1,5 млн. крб. Постановою Кооперативного фінансового комітету від 14 листопада 1919 р. були встановлені норми відрахувань кооперативних організацій на утримання українських шкіл. Вони становили 2% від торгових операцій, 1% — від страхових

²⁴ Доценко О. Літопис Української революції... — С. 188; Літопис Українського життя // Літературно-науковий вістник. 1919. — Т. 75. — С. 159–160.

²⁵ Вільна Українська Школа: Орган Всеукраїнської учительської спілки. — К., 1919–1920 шк. р. — № 1–3. — С. 91.

²⁶ Постернак С. Из історії освітнього руху... — С. 69.

внесків, 0,5% — від позик тощо²⁷. Від Всеукраїнської Вчительської Спілки було пожертвувано 2,5 млн. крб. у фонд по забезпеченню матеріальною допомогою учителів української школи, на лікування в санаторіях, притулок для учителів, утримання дітей інвалідів, дітей сиріт, упорядкування їдалень. Документ був підписаний головою Всеукраїнської Вчительської Спілки О. Дорошкевичем²⁸.

Після звільнення території України від денікінських окупантів і переходу влади до більшовиків змінилися і напрямки діяльності УТШО. Характеризуючи роботу Товариства у 1919 р., журнал «Вільна українська школа» писав: «В Товаристві шкільної освіти протягом усього цього часу проводилась жвава й енергійна праця що до утримання й організації української школи. Товариство виступило, як і в 1919 р., в найтяжчий і найвідповідальніший час нашої історії і виконало культурну місію надзвичайної ваги, зберігши в непорушності українську школу. Але й тепер, з прибуттям радянської влади, Товариство не припиняє своєї діяльності, а навпаки — розгортає її».

Тепер основна увага Товариства була спрямована на створення єдиної трудової школи. Для роз'яснення напрямків своєї подальшої роботи, Українське Товариство Шкільної Освіти звернулось до української людної з відозвою. В ній говорилось: «Школа українська здобула собі право на визнання й існування... Велике справді поле діяльності! Але на це треба і кошту великого. Громадяне! Рідна школа повинна мати кошти! Несіть, хто що може. Пам'ятайте, що доля українського народу в громадській школі і освіті!»²⁹.

Оскільки справу утримання шкіл радянська держава взяла на себе, то, відповідно і функції УТШО було змінено. До завдань Товариства належало «заснування зразкових шкіл за планом єдиної трудової школи, розроблення планів навчання в школах, видання підручників»³⁰. Завданням Товариства, зазначалось на його загальних зборах 1 лютого 1920 р., було «найти контакт з Советською владою, для чого моменти політичні мусять бути виключені з праці Товариства»³¹. Товариство розробило план роботи спільно з українськими організаціями: учительськими, «Просвітою», кооперативними спілками. Обговорювалось питання про заснування трудових колоній, які б носили національний характер. За участю УТШО було відкрито школи II ступеня у Києві на Подолі, Деміївці та Куренівці, розпочали роботу кілька нових бібліотек. Правописна комісія Товариства спільно із Всеукраїнською академією наук брала участь у розробці українського правопису. За участі УТШО вироблено загальні принципи трудової школи, розроблено програми навчання для шкіл I–II ступеня, програми дитячого садка, план учительських курсів та ін.

Товариство і далі ставило завдання організовувати культурно-громадські організації, відкривало нові школи, здійснювало перебудову старих шкіл, органі-

²⁷ Державний архів міста Кисва. — Ф. 346. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 4.

²⁸ Там само. — Арк. 27.

²⁹ Вільна Українська Школа: Орган Всеукраїнської учительської спілки. — К., 1919–1920 шк. р. — № 4–5. — С. 176–177.

³⁰ Державний архів міста Києва. — Ф. 346. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 7 зв.

³¹ Там само.

зацію курсів для вчителів. Нові історичні умови заставили Товариство обрати нові стратегії розвитку і план створення єдиної трудової школи здався найбільш прийнятним. Але цей шлях змусив українські гімназії відійти від моделі національної школи — національного підходу в навчанні і виховання дітей і перетворитись на звичайні трудові школи. У 1920 р. в умовах більшовизації сфери освіти, науки, культури Українське Товариство Шкільної Освіти припинило свою діяльність.

Українське Товариство Шкільної Освіти, як громадська організація, впродовж всього періоду існування дбало про інтереси української школи за всяких політичних обставин. Товариство багато зробило, щоб активізувати українську громадськість і зробити справу українського шкільництва загальнонародною. Воно відіграло важливу роль у культуротворчому процесі в Україні в роки національної революції. До складу УТШО в різний час входили провідні діячі української освіти, науки і культури: І. Стешенко, П. Холодний, С. Єфремов, Г. Нарбут, В. Дурдуківський, І. Огієнко, М. Зеров, С. Русова, В. Прокопович, Т. Лубенець, Я. Чепіга, С. Постернак, О. Дорошкевич, Г. Голоскевич, Л. Білецький, Ф. Сушицький, О. Корчак-Чепурківський, В. Дога, О. Яната, В. Шарко, П. Стебницький та ін. Активно діючими членами Товариства були близько 50 осіб. Головами УТШО працювали в різний час І. Стешенко, П. Холодний, А. Лещенко, О. Дорошкевич. Члени Товариства і його провідники здійснювали велику подвижницьку працю на ниві освіти.

Народна освіта завжди вважалась найважливішою підвалиною життя кожного народу і важливим чинником формування національної свідомості громадян. Велике значення має справа народної освіти для сучасної України, якій довгі роки доводилось бути бездержавною. Постає потреба будувати нові концепції впровадження народної освіти на руїнах старого ладу, старого типу освіти, творити нові форми управління освітньою системою, керуючись принципами демократизму і національної суверенності. І роль громадськості в цій справі надзвичайно велика.